

СЕРЕДНЬОВІЧНА УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА

1. Загальна характеристика середньовічного суспільства
2. Осередки культурного життя
3. Розвиток матеріальної та духовної культури

Ключові явища в історії середньовічної української культури

- ЗАПРОВАДЖЕННЯ ХРИСТІЯНСТВА (988)
- ПЕРШИЙ ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ВПЛИВ (КІНЕЦЬ X – XI СТ.)
- МОНГОЛЬСЬКА НАВАЛА (1239 – 1241)
- ПОСИЛЕННЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ВПЛИВУ (XIII – XV СТ.)
- ДРУГИЙ ПІВДЕННОСЛОВ'ЯНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ВПЛИВ (КІНЕЦЬ XIV – ПЕРША ПОЛОВИНА XV СТ.)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СЕРЕДНЬОВІЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Зміни в релігійному світогляді

Панування язичництва
до X ст.

Поширення християнства,
існування “двовір’я”
(поєднання язичницьких і
християнських вірувань)
IX – XIII ст.

Повне утвердження
християнства
з другої половини XIII ст.

Лунниці

Змійовик – амулет, Чернігівщина, кінець XI ст.
на лицьовій стороні – архангел Михайло, на звороті – Медуза - Горгона

ОСЕРЕДКИ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ

Культурна стратифікація

```
graph TD; A[Культурна стратифікація] --> B[Елітарна культура  
(офіційна, міська,  
дружинно-болярська)]; A --> C[Народна культура  
(фольклорна,  
сільська)];
```

Елітарна культура
(офіційна, міська,
дружинно-болярська)

Народна культура
(фольклорна,
сільська)

Осередки елітарної культури

Двори
церковних
ієрархів
(митрополита,
єпископів)

Монастирі

Двори
світської
аристократії
(князів, бояр)

Писемність і література

Літери	Назва літер	Числове значення	Літери грецького алфавіту 10—12 ст.	Літери	Назва літер	Числове значення	Літери грецького алфавіту 10—12 ст.
А	азъ	1	Α	Х	хѣръ	600	Χ
Б	боукы	2	Β	Ω	отъ	800	ω
В	вѣдн			Ц	ци	900	
Г	глаголи	3	Γ	У	урьбъ	90	
Д	добро	4	Δ	Ш	ша		
Е	ксть	5	Ε	Щ	шта		
Ж	живѣте	6	Σ	Ъ	кръ		
З	зѣло			Ζ	кръ	Ю	(н)ѡ
И	иже	8	Ζ	ѣть	ЮСЪ МАЛЫИ		
І	и	10	Ι	Ю		ЮСЪ МАЛЫИ	ЮСЪ БОЛЬШИИ
К	како	20	Κ	ѡ	ЮСЪ МАЛЫИ		
Л	людик	30	Λ	ѡ		ЮСЪ МАЛЫИ	ЮСЪ БОЛЬШИИ
М	мысанте	40	Μ	ѡ	ЮСЪ МАЛЫИ		
Н	нашь	50	Ν	ѡ		ЮСЪ МАЛЫИ	ЮСЪ БОЛЬШИИ
О	онъ	70	Ο	ѡ	ЮСЪ МАЛЫИ		
П	покон	80	Π	ѡ		ЮСЪ МАЛЫИ	ЮСЪ БОЛЬШИИ
Р	рьци	100	Ρ	ѡ	ЮСЪ МАЛЫИ		
С	слово	200	Σ	ѡ		ЮСЪ МАЛЫИ	ЮСЪ БОЛЬШИИ
Т	твердо	300	Τ	ѡ	ЮСЪ МАЛЫИ		
У	укъ	400	Υ	ѡ		ЮСЪ МАЛЫИ	ЮСЪ БОЛЬШИИ
Ф	фрьтъ	500	Φ	У	ЮСЪ МАЛЫИ		

Кирилица.

Букви	Звукове значення	Числове значення	Букви	Звукове значення	Числове значення
†	а	1	Ɑ	у	400
ⱦ	б	2	Ɱ	ф	500
Ⱨ	в	3	Ɐ	х	600
ⱨ	г	4	Ɒ	о	700
Ⱪ	д	5	ⱱ	шт	800
ⱪ	е	6	Ⱳ	ц	900
Ⱬ	ж	7	ⱳ	ч	1000
ⱬ	з	8	ⱴ	ш	
Ɑ	и	9	Ⱶ	ь	
Ɱ	і	10	ⱶ	и (-ы)	
Ɐ	і	20	ⱷ	ь	
Ɒ	к	30	ⱸ	ѣ, я	
ⱱ	л	40	ⱹ	ю	
Ⱳ	м	50	ⱺ	е	носове
ⱳ	н	60	ⱻ	о	
ⱴ	о	70	ⱼ	е	носове
Ⱶ	п	80	ⱽ	е	
ⱶ	р	90	Ȿ	иотоване	носове
ⱷ	р	100	Ɀ	иотоване	
ⱸ	с	200	ⱽ	т, ф	
ⱹ	т	300	Ɀ	і	
ⱺ	т	300	Ɀ	лабіаліз.	

✠ СЕЛЪ КЛАДЪ СТИСЛАВЪ КОЛОДНАНЬСЬ ДАРЪ ЛРОУ
СЬ СКОУЗЕМА ЛОВЪ СВОИ КНАЖЕНИ ПОВЕЛЪ АЗЪ
СЛАВЪ СНОУ СВОИ ЛОУ ВСЕ БОЛОДОУ СЪ ДАТНЬ
ЦЪ СТОУ ГЕОРГНЕВНЪ СЪ ДАМНЮН СЪ АНРАЛАНЪ СЪ
ПРОДАЖА АНДАЖИ КОТОРЪ И КНАЗЪ ПОМОКА АЛЪ КНА
ЖЕНИ ПОУ АНЕТЪ ХЕТЪ ТН ОМЪ ТНАУ СТО ГЕОРГН
МЪ АБЪ БЛУДЪ И ЗЪ ТЪ АЛЪ ИСТАВЪ ЦАНЪ СЪ СЪ ИНГЕО
РОГН ОУ НЕГОТЪ СЪ ТНА АКТЪ И ТЪ ИНГОУ АЛЕМЕНС
АИ И КЪ АБРАТИТЪ ДО ИНА КЪ ЖЕСА АНРОЪ СТО ИТЪ
АВАНТЪ СЪ АЗЪ АМЪ И ЗА ЛА ОФЪ АТН КТО САНЪ ОУ СЪ
НЕ ТЪ ВЪ АМНА СЪ ИРН ТОВЪ ИТЪ АЛЪ АЗЪ ЖЪ ИНЪ
СЪ ТМО АНТИЗАНЪ И БАН ПРНЖИВОТЪ И ВЪ СЪ АМЪ
РТН АМЪ АЗЪ ДА ЛРОУ СКОЮ СВОЮ НО СЕМЪ ИЕ С ПО
ЛЮ АНЪ ДА РО ВЪ НО И ПОЛЪ ТРЕТИ АДЕСАТЪ ГРН
ВАНЪ СТОМОУ ЖЕ ГЕОРГНЕВНЪ А СЕ АКСЕ БОЛОДЪ А
ЛЪ СЛАВЪ БЛЮДО СЕРЕБРНО ВЪ А ГРНЪ СЕ ПЕРА
СТОМОУ ЖЕ ГЕОРГНЕВНЪ ВЕЛЪ АЗЪ СЛАВЪ ИТН ВЪ
ИЕНА ОУ БЪ ДЪ КОЛНИ ГРУМЕНЪ ОУ БЪ ДА ИТЪ
А АЖИ КТО ЗА ВЪ РТН ТЕНА НТОУ ДАНЪ СЕВАН
ДО ДА СОУ ДАНТЪ МОУ СЪ АНЪ ПРНШЪ СЪ ТИ
НА СВОИ ГОНТЪ СЪ АНЪ А ГНН

Грамота князя Мстислава Володимировича та його сина
Всеволода новгородському Юріївському монастирю,
1130 р.

Звен. 2
(черновая прорись
с фотографии)

+ ѿтѡвѣ нѡво е: конѣ жь нѣцѣ нѡ да е: ѡ: де са
коу нѡло днѣ нѣ нѡ по вѣд, а ло гѡ вѣ нѡ нѡ да на соу
да: а по вѣ ѡ лѣ: а да е лоу чѣ олннѣ вѡ да снт ѡ а ѡ
ко на ѡ а па е ма ѡ тро ѡ прн жь прн е днѡ
авѡ вѡ лѣ тн вѡ нѡ нѡ дѣ:

Берестяна грамота із Звенигорода, XII ст.

ANAPANA

Автограф Анни Ярославни, французької королеви,
XI ст.

а б в г д е з н и к л м н з о п р с т у ф х ш ц ѿ

Азбука

Запис про смерть
Ярослава Мудрого, 1054 р.

Графіті на стінах
Софійського собору

Поширення книг

Повість минулих літ, 1037 р. про Ярослава:

- *“І до книг він мав нахил, читаючи [їх] часто вдень і вночі. І зібрав він писців многих, і перекладали вони з гречизни на слов’янську мову і письмо [святеє], і списали багато книг. І придбав він [книги], що ними поучаються віруючі люди і втішаються ученням божественного слова. Бо як ото хто-небудь землю зоре, а другий засіє, а інші пожинають і їдять поживу вдосталь, — так і сей. Отець бо його Володимир землю зорав і розм’якшив, себто хрещенням просвітив, а сей великий князь Ярослав, син Володимирів, засіяв книжними словами серця віруючих людей, а ми пожинаєм, учення приймаючи книжнеє.*
- *Велика бо користь буває людині од учення книжного. Книги ж учать і наставляють нас на путь покаяння, і мудрість бо, і стриманість здобуваємо ми із словес книжних, бо се є ріки, що напоюють всесвіт увесь. Се є джерела мудрості, бо є у книгах незмірна глибина. Ними бо в печалі ми втішаємось, вони є уздою стриманості... Якщо бо пошукаєш ти в книгах мудрості пильно, то знайдеш ти велику користь душі своїй. Бо коли хто часто читає книги, то бесідує він із богом або зі святими мужаами. Читаючи бесіди пророків, євангельські повчання і апостольські, і життя святих отців, знайде душі він користь велику.*
- *Ярослав же сей, як ото ми сказали, любив книги і, многі списавши, положив [їх] у церкві святої Софії, що її спорудив він сам...”*

Репертуар середньовічної рукописної літератури

- Богослужбові книги
- Агіографічні твори
- Моралізаторсько-повчальні твори
- “Ходіння”

ОСОБЛИВІСТЬ: “культура цитат”

Освіта

Повість минулих літ, 988 р.:

“І, пославши [мужів своїх], став він [Володимир]у знатних людей дітей забирати і оддавати їх на учення книжне. А матері ж дітей своїх оплакували, бо іще не укріпилися вони були вірою і, як померлого, вони оплакували”.

Особливості шкільництва в XIV - XV ст.

- Латинські школи при костьолах, монастирях і єпископських кафедрах,
- Доступ до університетської освіти (Краківський, Празький, Паризький, Болонський, Падуанський університети).

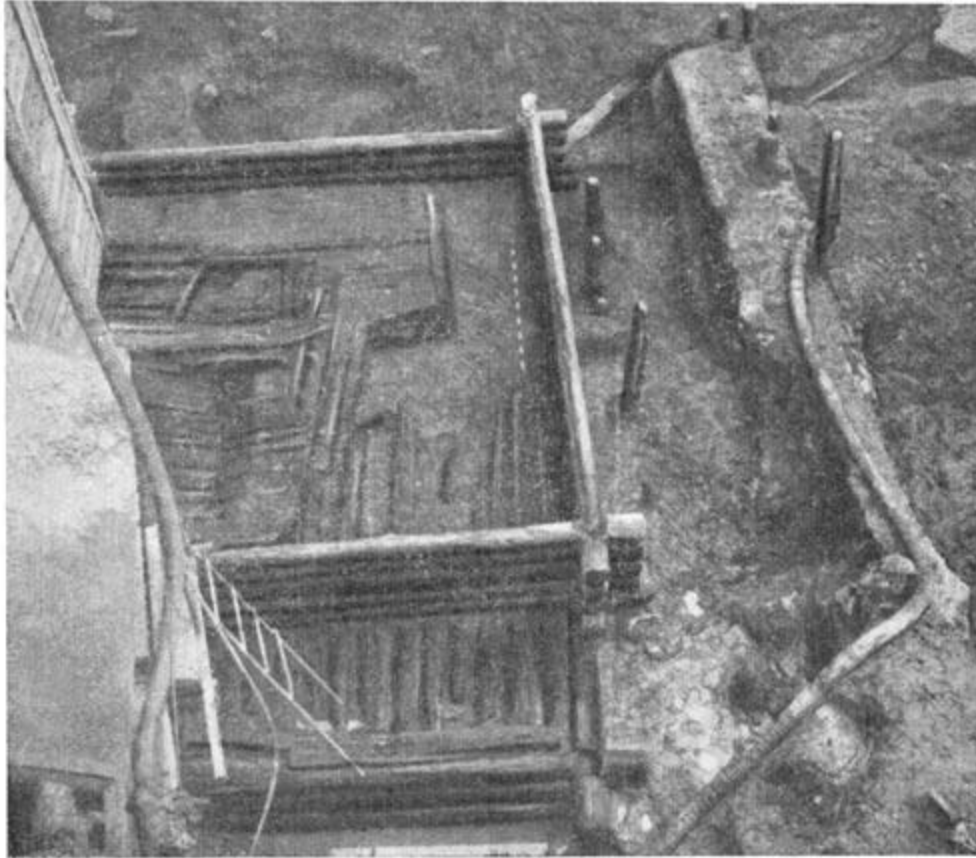
Кількість студентів з Русі у Краківському університеті:

- 1400 – 1410 рр.: 11 осіб,
- 1490 – 1500 рр.: 75 осіб.

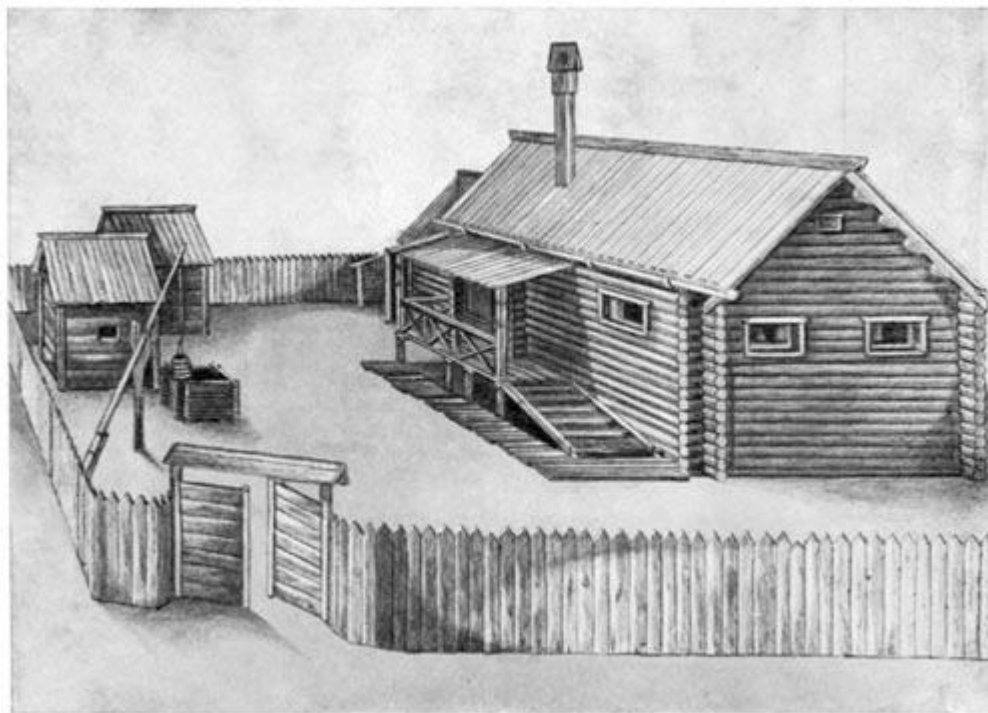

Печатка галицько-волинського короля Юрія Львовича
з написом латинською мовою, початок XIV ст.

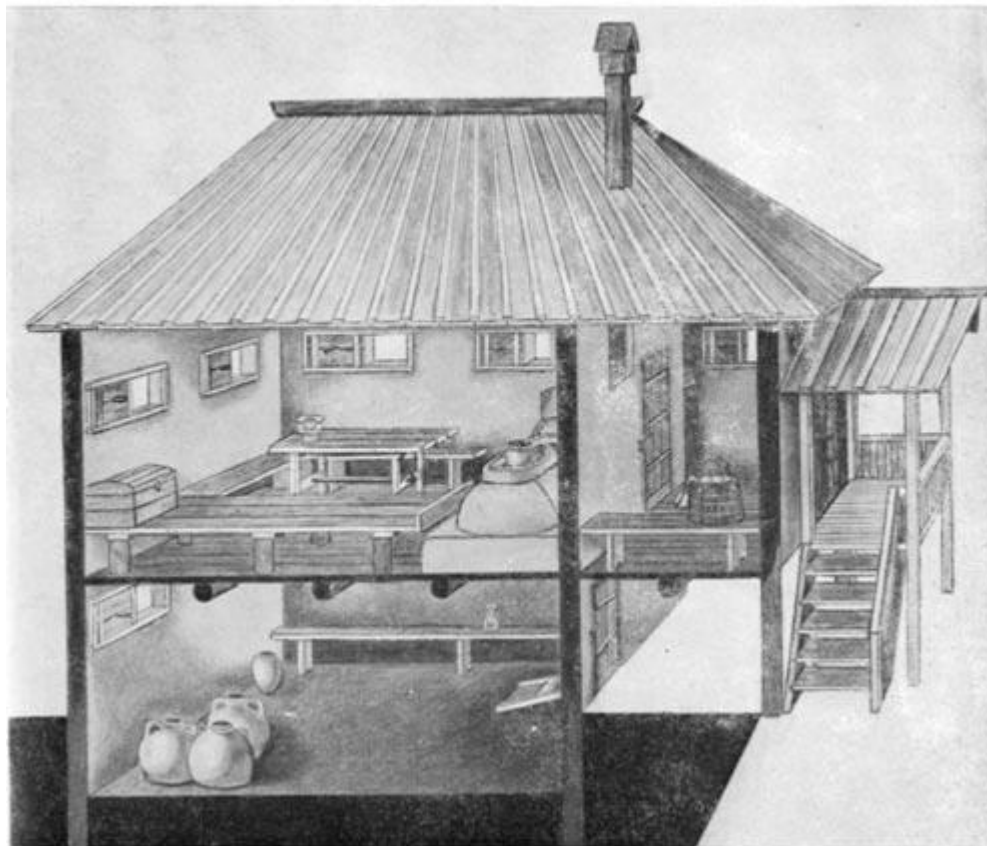
Архітектура та будівництво

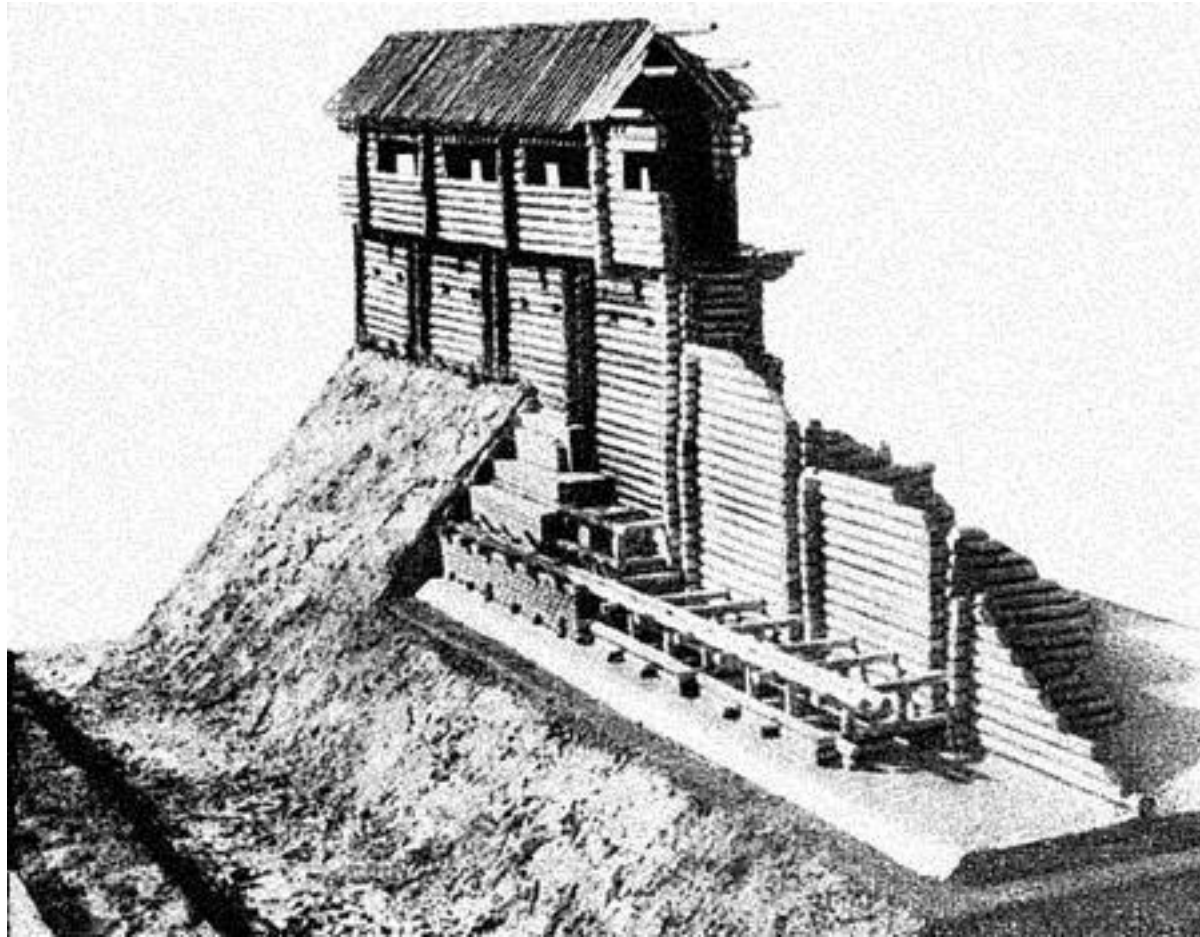
Зруб житлового будинку на Подолі

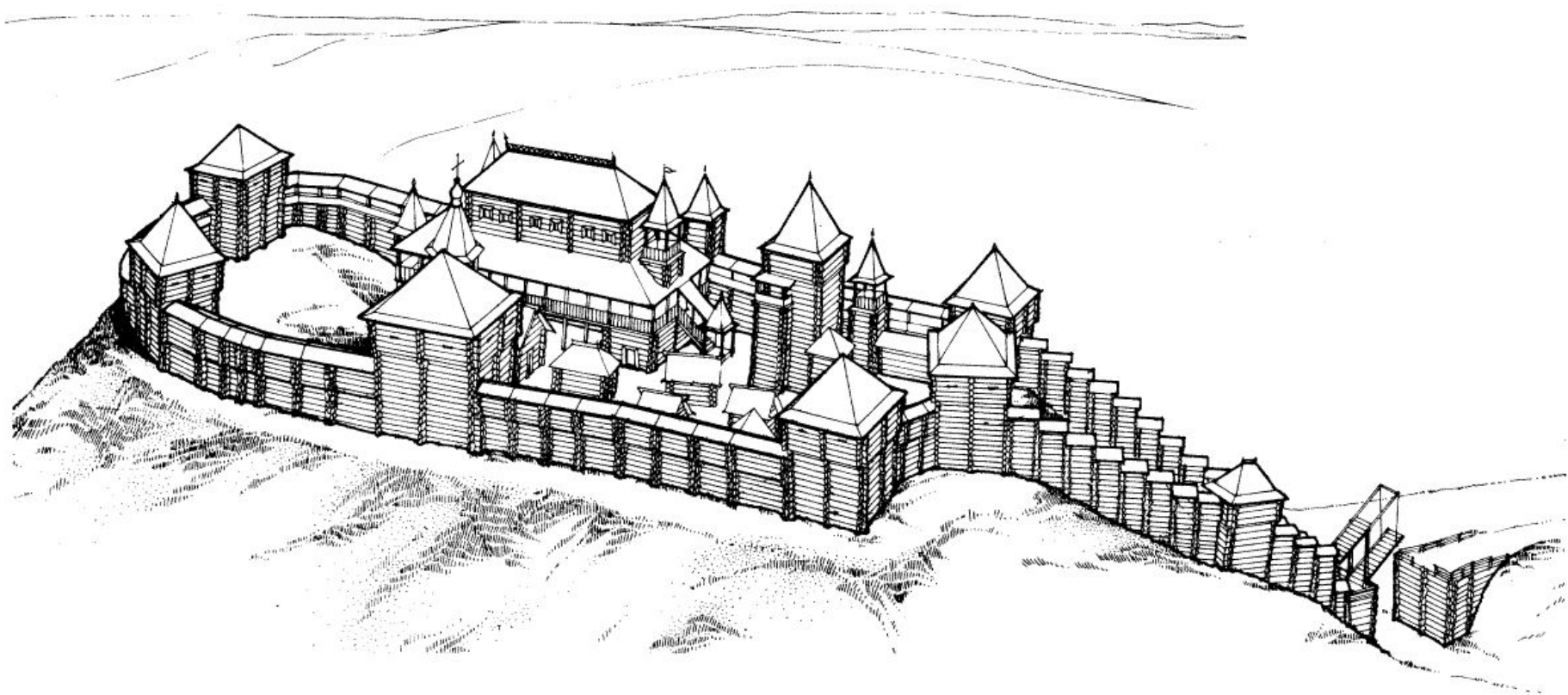
Давньоруська садиба на Подолі
(реконструкція)

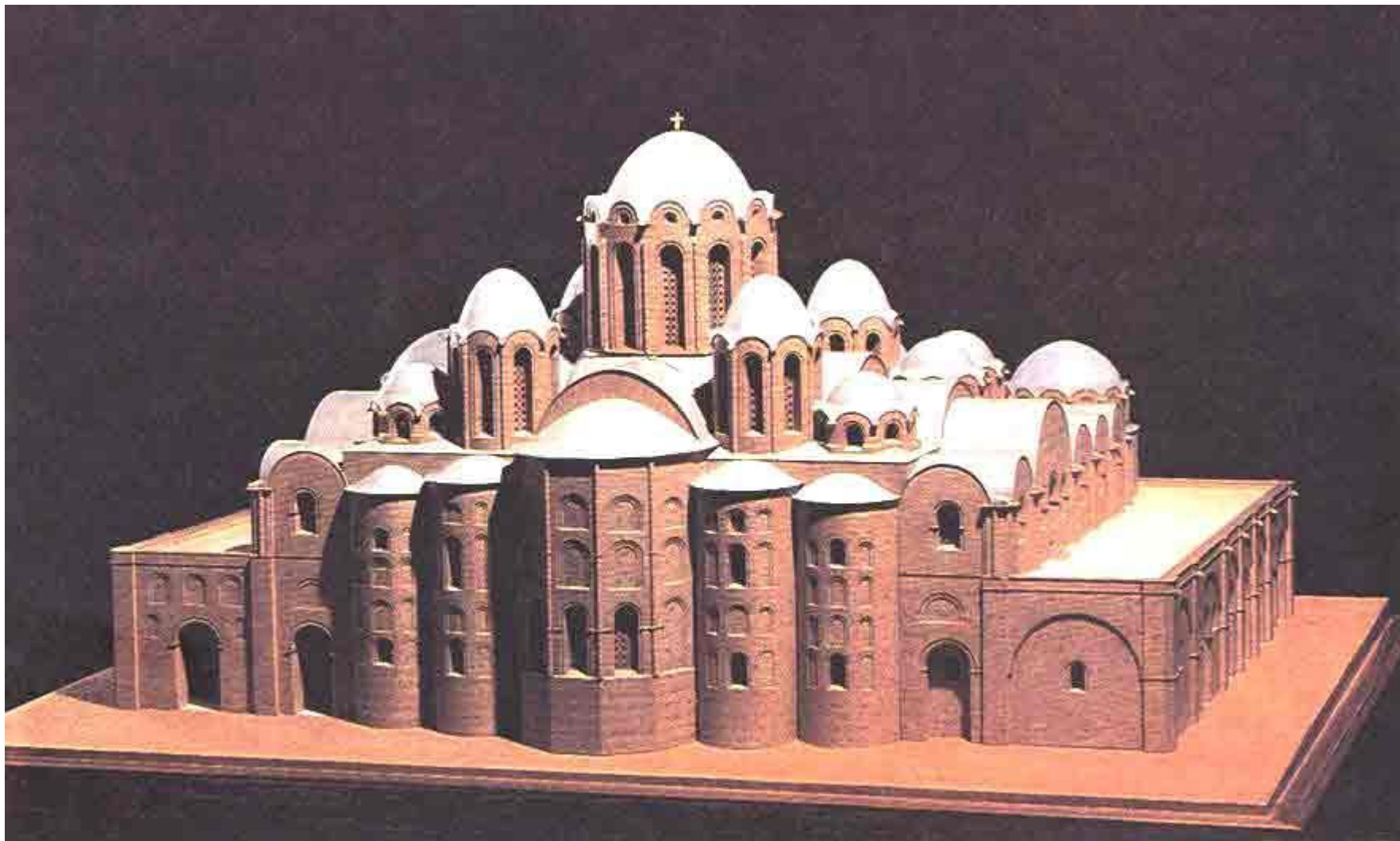
Давньоруський будинок
каркасно-стовпової конструкції
(реконструкція)

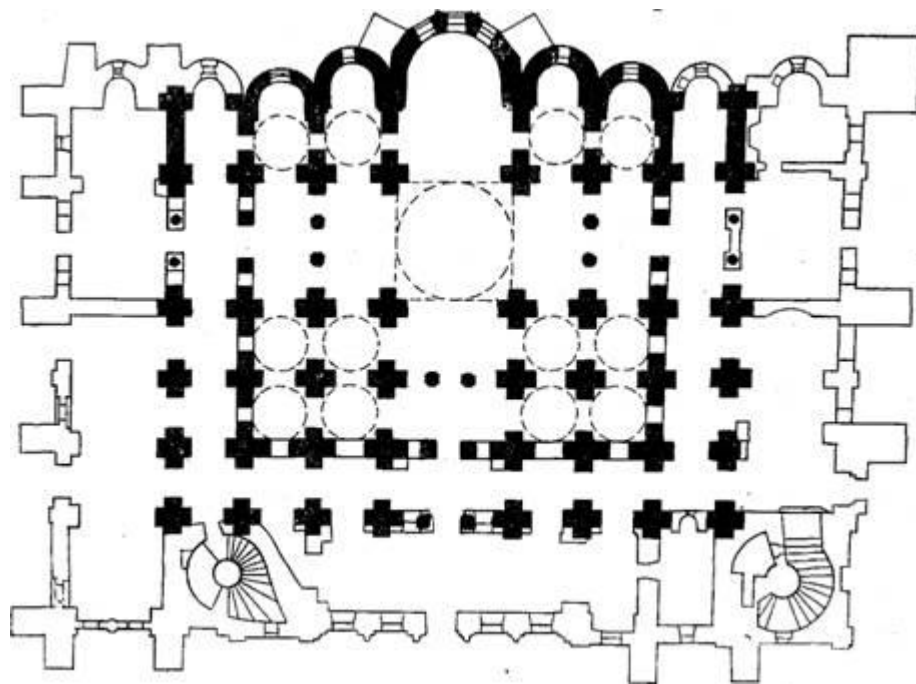
Оборонна споруда
(реконструкція)

Князівський двір-замок у Любечі
(реконструкція)

Софійський собор у Києві, XI ст.
(реконструкція)

Софійський собор у Києві, XI ст.
План

Спаський собор у Чернігові, XI ст.

Михайлівська церква
Видубицького монастиря, кінець XI ст.

Кирилівська церква
XII ст.

Церква св. Пантелеймона,
Галич, кінець XII – початок XIII ст.

Nick

Успенський собор в Каневі ,
XII ст.

Костел св. Івана Хрестителя,
Львів, XIV ст., готика

Католицький кафедральний собор
Успіння Божої Матері, Львів,
XIV – XV ст., готика

Прикладне мистецтво

Колт із зображенням
птахів-сірин,
ХІ – ХІІІ ст.

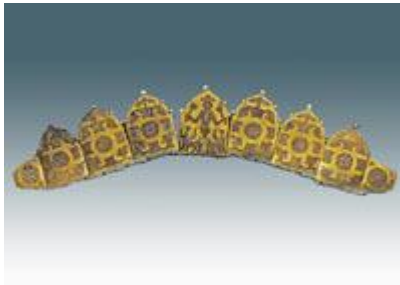
Сережки-підвіски, XI – XIII ст.

Образок: каменя XI ст. в оправі XV ст.

Шийна гривня, XI – XII ст.

Діадема,
XII ст.

Барми,
XII ст.

Монетне мистецтво

Златники та сребреники
Володимира Святославовича

Натільні
хрести

Знамення
Богородиці

Натільні ікони

Богородиця
Оранта

Св. Георгій

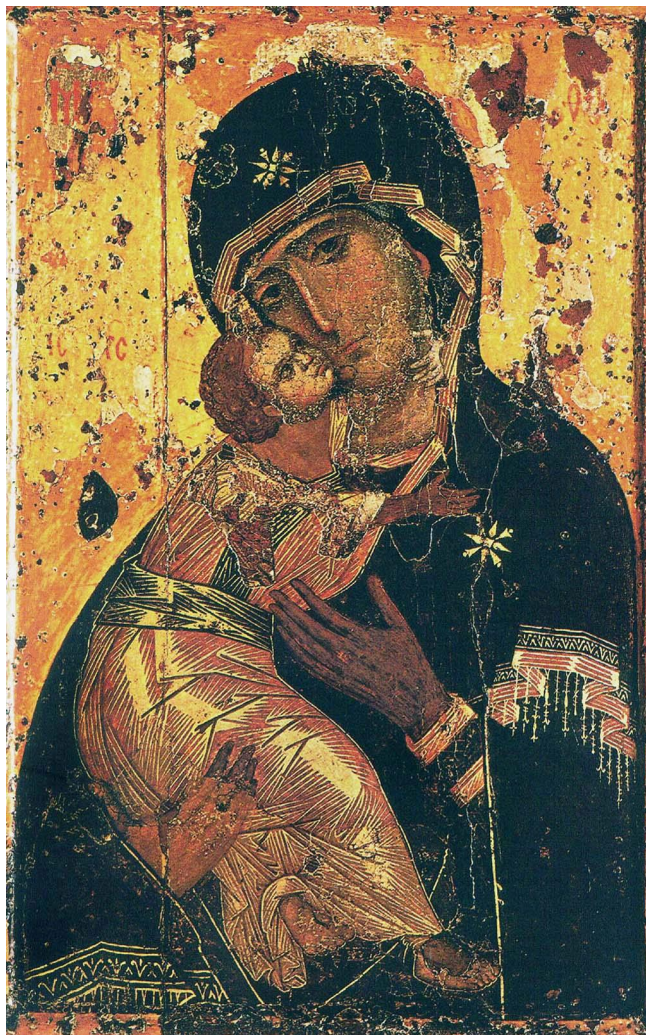

Св. Петро

Св. Козьма і Дем'ян,
кам'яна ікона XII – XIII ст.

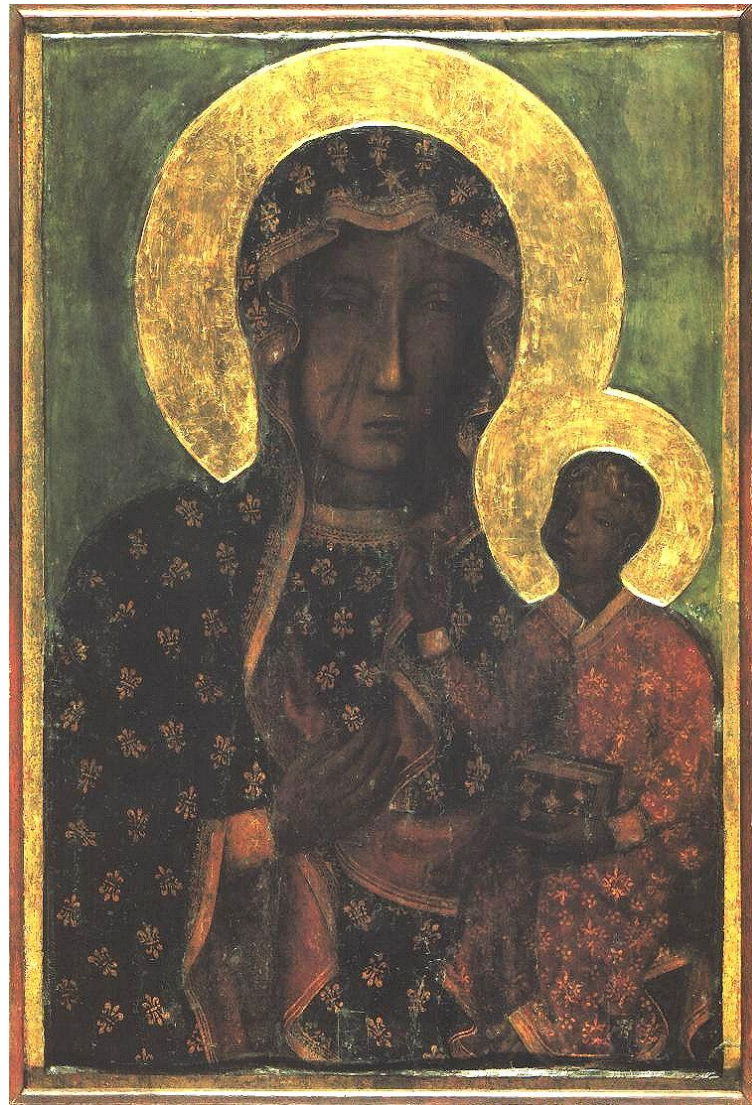
Іконопис

Володимирська ікона Божої Матері, робота візантійських майстрів XII ст., перебувала у Богородичному монастирі у Вишгороді (XII ст.), Успенському соборі у Володимирі (до кінця XIV ст.), Успенському соборі московського Кремля (до 1918 р.), нині – у церкві Миколи у Толмачах при Третьяковській галереї у Москві

Холмська ікона Божої Матері, робота візантійських майстрів XII ст.,
Луцький музей волинської ікони

Ченстоховська ікона Божої Матері (Чорна Мадонна), робота візантійських майстрів XII ст., князем Левом Даниловичем принесена в Белз, Владиславом Опольським у 1382 р. перенесена до Ясногурського монастиря паулінів у Ченстохові (Польща), де знаходиться і нині

Галицько-волинська ікона XV – XVI ст.

Богоматір Елеуса,
з с. Доросиня,
XV ст.

Параскева П'ятниця,
з с. Кульчиці,
XV ст.

Юрій Змієборець,
з с. Велике,
XVI ст.

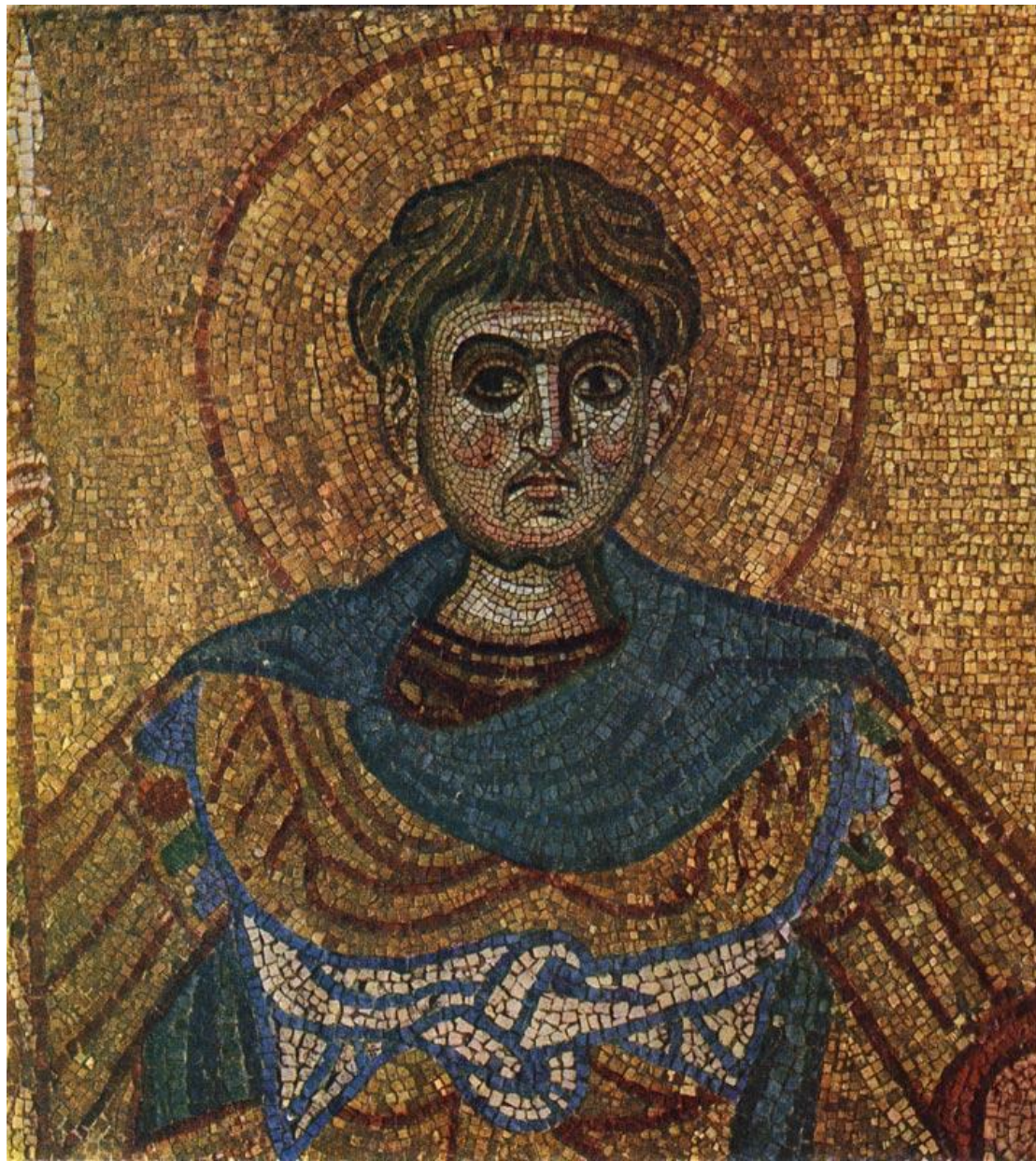
Мозаїка

Богородиця Оранта,
мозаїка Софійського собору в Києві, XI ст.

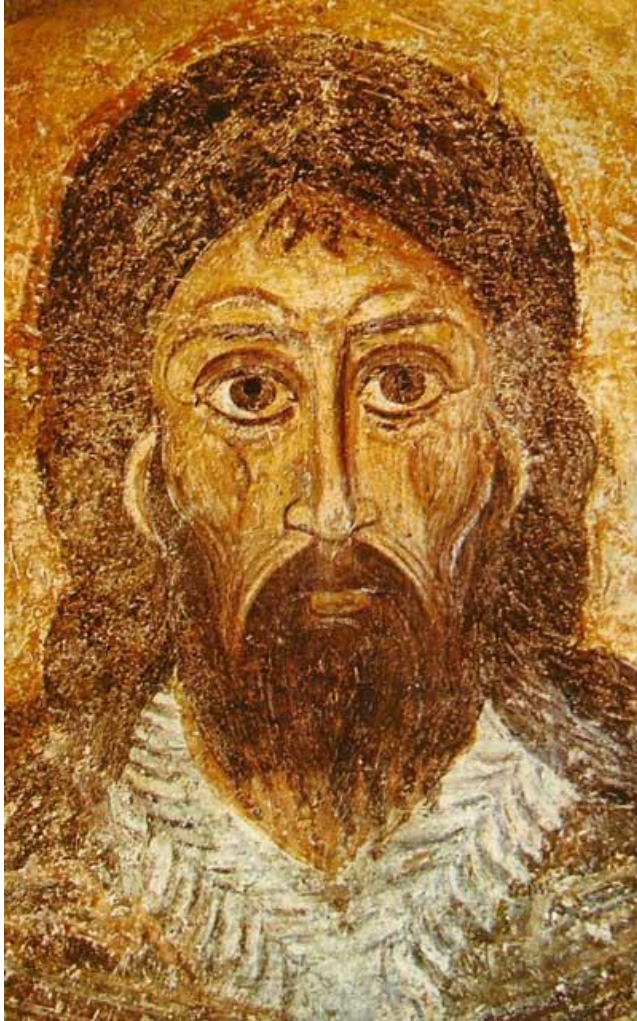

Христос Вседержитель,
мозаїка Софійського собору в Києві, XI ст.

Св. Димитрій Солунський,
мозаїка Михайлівського Золотоверхого собору в Києві, початок XII ст.

Фрески

Іван Хреститель,
фреска Софійського собору в Києві,
XI ст.

Цар Соломон,
фреска Софійського собору в Києві,
XI ст.

Апостол Павло,
фреска Софійського собору в Києві,
XI ст.

Свята Наталія,
фреска Софійського собору в Києві,
XI ст.

Благовіщення,
фреска Софійського собору в Києві,
XI ст.

Різдво Богородиці, фреска Софійського собору в Києві,
XI ст.

Фресковий розпис на хорах
Софійського собору в Києві, XI ст.

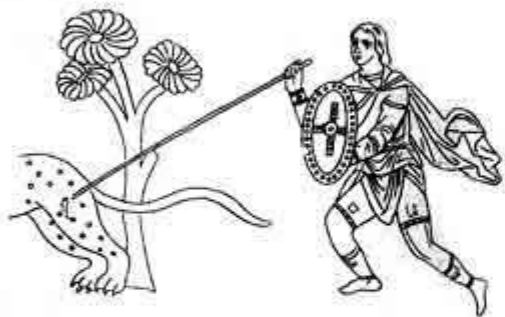
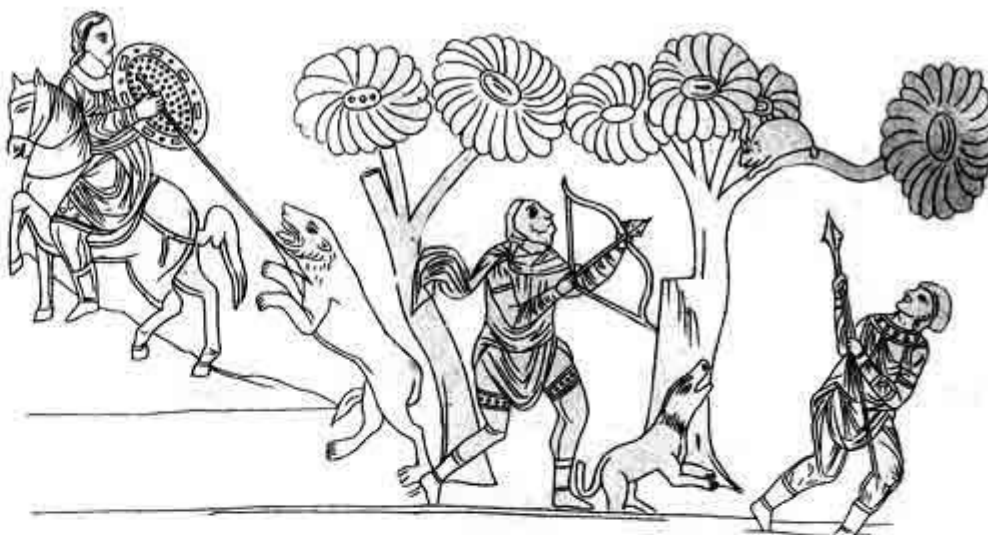
Родина Ярослава Мудрого, фреска Софійського собору в Києві, XI ст.

Первісний вигляд ктиторської фрески з зображенням родини Ярослава Мудрого, малюнок Абрагама ван Вестерфельда (1651 р.)

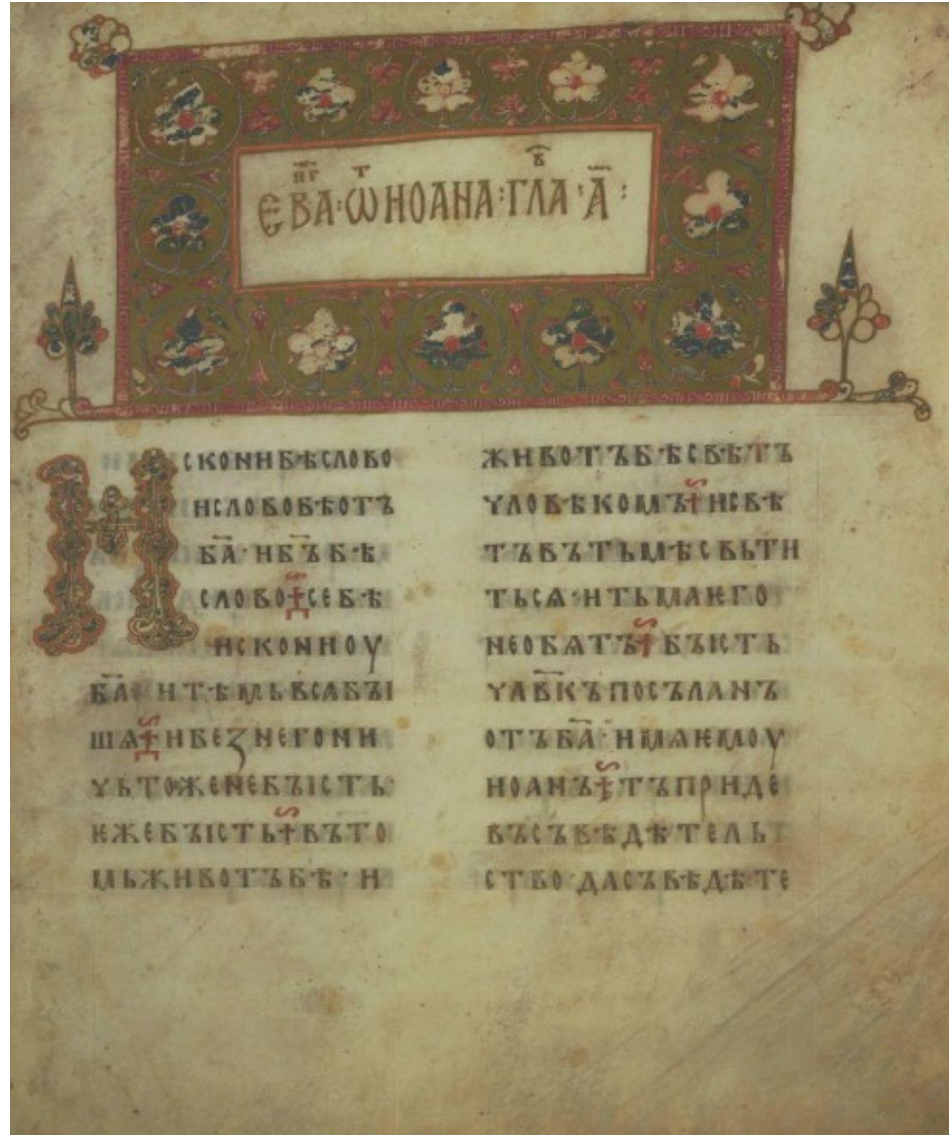

Княгиня Ольга на константинопольському іподромі
фреска Софійського собору в Києві, XI ст.

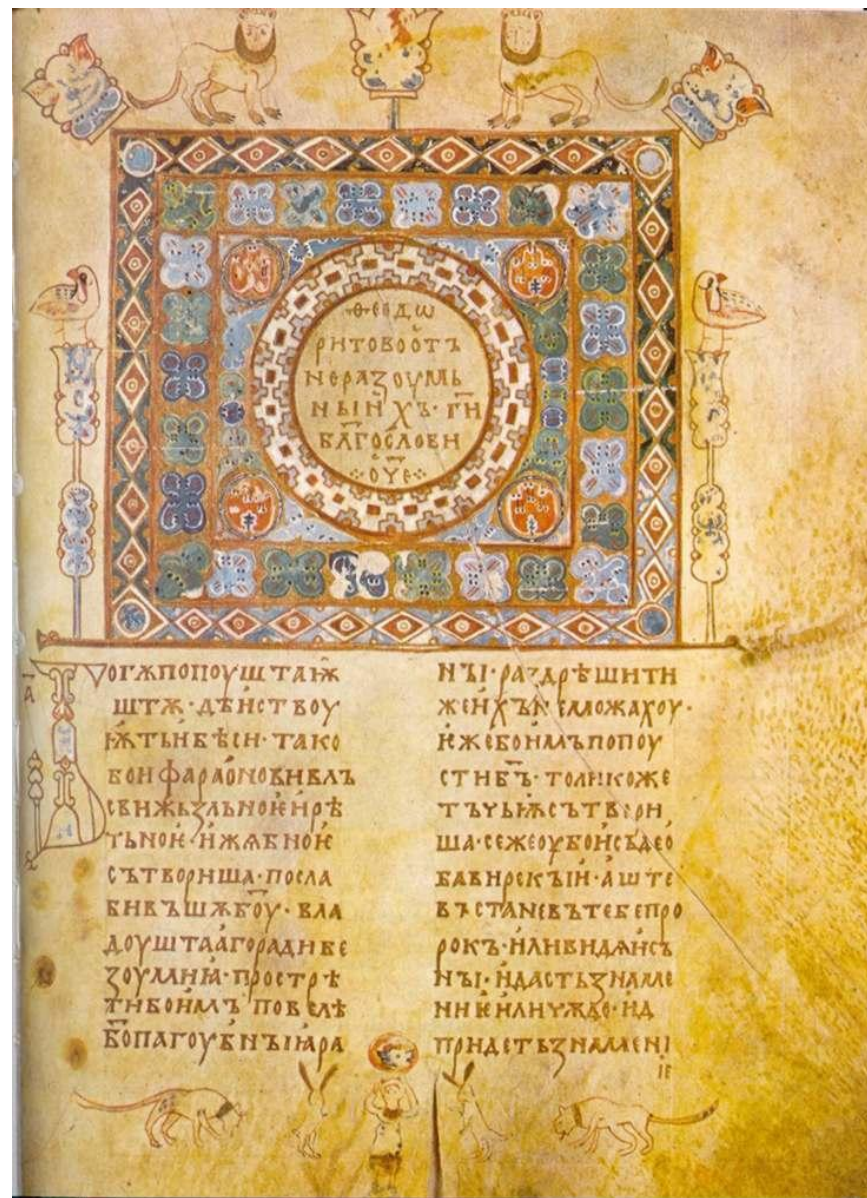
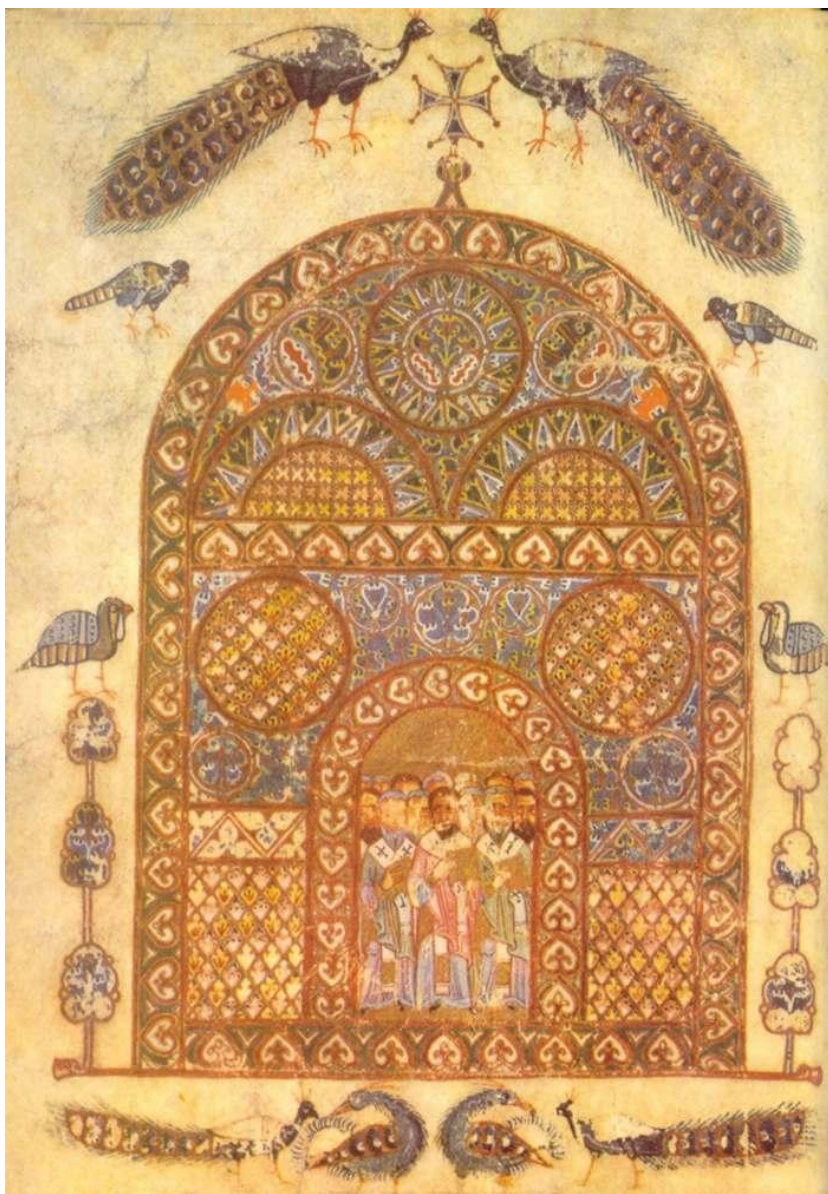
Сцени полювання,
фреска Софійського собору в Києві (прорисовка), XI ст.

Книжкова мініатюра

Аркуш з Остромирова Євангелія, 1056 – 1057 рр.,
автор – дяк Григорій

Мініатюри з Ізборника Святослава 1073 р., один з авторів – дяк Іоанн

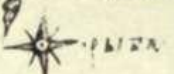
БЪ КСЪ МОЛА СЕТЬ
 КОА БЪ КСЪ СКО
 ПНО: ОИСТВАЖ ТОС
 + СТЪСАЦЪ ПОЛАВА
 БЪ КСЪ КСЪ БЛАРОГЪ
 ДИКА БЛАВЪ КСЪ ТА БО
 АЛАВНЦЪ ТИЦЪ ПРА
 БЪ КСЪ КИ РИБА ФРУА
 ВЛАРА КСЪ ЛОУНАЖЕНО
 КОСАЛОУЖЪ ДОМА БСА
 ЦЪ ПРЪ ДАМНИЖЪ
 ШИНСЖШТИ ИБЪ КО
 РЪ ОБЪ ХУДАШТИ ИА
 КОЖЕ ВЛАШТЕРЪ ТВО
 РИШИ КРОУГЪ ОУТОРЬ
 ВЪ ИНОМА КСОУГЪ БЖ
 ТОЛНИ КСОУГЪ МАА
 АТИСА БРАШТЕ ТХ
 КОЖЕНТИ РИНИЛОУ
 НЬНО ИНИЖЪ ШИСЖ
 ШТИ ХУЖАНИИ СТЬ
 ПРОБНАТЪ СКО ВЪ И
 ДИ ПНО НАМА АНИМА Б
 ОЖАНЪ ТЪ ПЪ ИХЪ
 А БСА ЦНИ СЪ
 МАТА ДА САДЪ КО С
 ЖАН ПНИ ВЪ АПОН
 А АРЪ ПЪ ИНИ СЪ
 А ДАМА ДА ПОСАГЪ

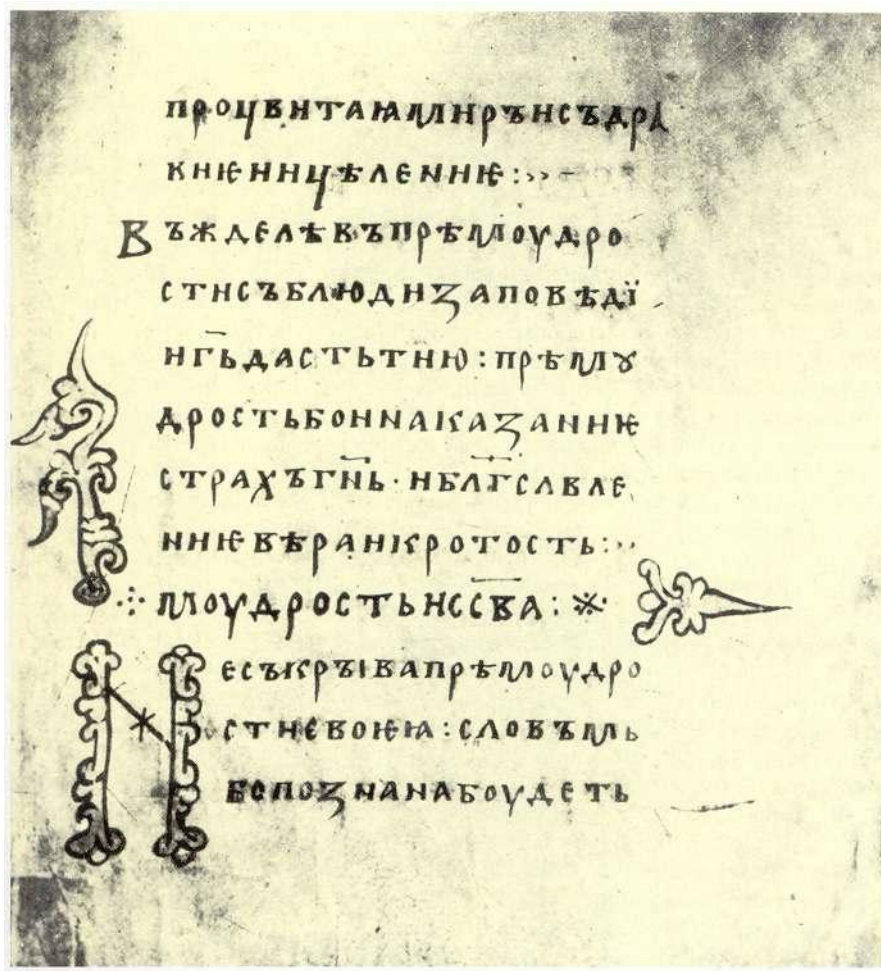
НЕСАЖА Д НОУМА Б
 ВЪ УЖЕ БЪ ТОУ ИНИ
 НЕБА ДАМА Б НУАИ
 ІА ДА ВЪ ДАЖА СЛО
 ТЪ ДА ПОДАСИИ Б АУ
 ГОУСТА СЛЪ ТАНИ ЖАД
 Б СЕТСА БРА А МА БСА
 НЕСАЖА Д И ОИСТАВА
 ДА НЕСАЖА Д ОЦЪ ТАМА
 + ОИСТАВА Д НЕСА БИ
 НЕСА СГЕ Т ДИСА БРА
 ДА КОА ПОУСТЪ ИНИ ЖА
 ІА НИ ПОУЛА ДА ВЪ УА
 СЪ Б ПИНИША ЦЪ ДА
 МАЛО ВЪ ФЕУРОУЛА
 КСЪ СЕУКАНИИ ЖА
 МЦНИ ПОНУА БНА Д А НИ
 САМ Б НА СЪ Р ЕМУА
 И Д ФЛАДУГЪ С ЛЕЪ
 Б ИЛОУА Б Б ФРО И
 МАРСОВАИ + ХАСЕ БЪ
 БТИ БИ ФЪ ІА САВАТЪ
 ІБ ДАДЪ

PHS

67

МЦН ПОМАКСДО ПОА Б
 А ТАУА С Б ДНАУМА
 Г КАК КИИЪ Д А БЕТ
 Б ПАТ СИБЪ С ЗОУГЪ
 Б СКО ПНИ С И ТРО БТИ
 Б ЕТО КЕЪ Т УДОУА С

Аркуш з Ізборника 1076 р.,
автор — дяк Іоанн

Вѣтъ сѣ у аі. Нродивнѣ въ зрѣствѣ шѣ. и хожашѣ
 по ѡлѣтѣ и слѡушашѣ. и привидѡшѣ ѣмѡжѣ поѡ ѡпѣ-
 скова. и мнѣмъ ѡмѣло. Вѣтъ сѣ у аі. Вѣтъ сѣ у гі.
 Вѣтъ сѣ у ді. Вѣтъ сѣ у іі. И въ ѡлѣтѣ маѣрскѣ. и
 гора ѡставивше въ сѣ. по ѡмѣмѡжѣ твова рѣ. и сло-
 венъ. и чѣдѣ. и словѣмѣ. и кривичѣ. и мѣрю. и дѣрѣвѣ
 ны. и радимичѣ. и поламы. и сѣвѣдо. и вѣстѣ. и хо-
 рваты. и доубльѣбы. и тиверци. и тѣже соѡуполѣсо-
 вны. и свѣдѣхѡу тѣ ѡ грѣкѣхъ великаѣхъ сѣдѣ. сѣмнѣ
 со вѣстѣмѣ по нѣ. и ѡлетѣ маѣсѡнѣ и маѣсѡ рабѣ. и вѣтъ
 чѣсломаѣ кораблѣи. рѣ. прѣидѣхѡ цѣрю гѣ. и гѣци
 з маѣсѡ шасѣ. а гѣ рѣ сѣ творѣша :

И въ и дѣмѣ маѣрскѣ. и въ ѡ вѣтѣмѣ маѣмѡ гоѡу
 сѣиѣ тѣва сѡ творѣ. и ѡ коло гѣ гѣкомѣ и рѣзѣнѣ
 многыѣ полатѣ. и по ѣго шѣи рѣкѣ. а нѣхѣ и маѣ
 рѡупѣлѣнныкѣ. и вѣтъ хѣтѣ сѣкѣ хѣ. а дрѡугѣ маѣ жѣ
 чѣ хѡу. и ныѣ жѣ рѣ стѣрѣ хѡу. а дрѡугѣ маѣ
 амѡрѣ вѣтѣ хѡу. и и маѣ многыѣ тѣвѡрѣ хѡу роу сѣ
 гѣкомѣ. Елико жѣ рѣ тѣнѣи тѣвѡрѣ тѣ :

Аркуш 142 Радзивилівського літопису

Мініатюри з Радзивилівського літопису XV ст.

Війна Ігоря з
Візантією

Княгиня Ольга в
Константинополі

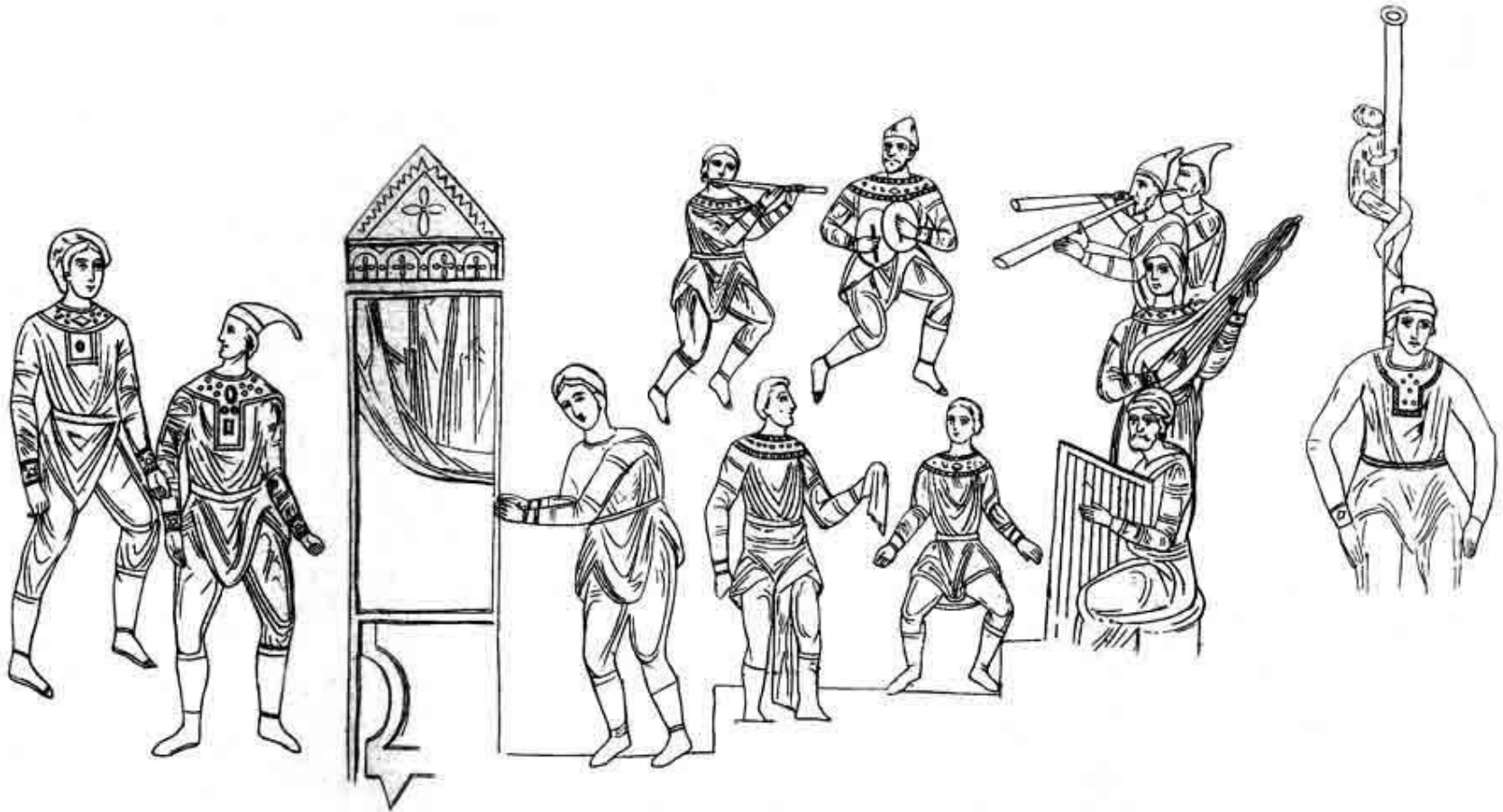
Війна Ольги з
дrevлянами

Бесіда князя Володимира з грецьким філософом

Княгиня Ольга на аудієнції у
візантійського імператора

Музичне мистецтво

Музичний оркестр,
фреска Софійського собору в Києві (прорисовка), XI ст.

Музика з ребеком,
фреска з Софійського собору в Києві,
XI ст.

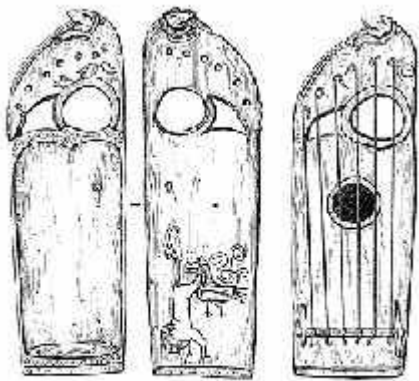

Рис. 55. ГУСЛИ — ЛИЦЕВАЯ И ОБОТННАЯ СТОРОНЫ (Нашгород).
Резюме: гусля

Рис. 56. ГУСЛИ ГУСЛЯ СЛОВЕНИ (Slovenia)

Гуслі

“Ігрище” з музикою і танком,
мініатюра з Радзивилівського літопису

“Крюкова” (“знаменна”) нотна нотація,
XV – XVI ст.